

Bravermanová, Milena

Pohřební výbava pražského biskupa Mikuláše

Archaeologia historica. 2007, vol. 32, iss. [1], pp. 477-489

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140729>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Pohřební výbava pražského biskupa Mikuláše

MILENA BRAVERMANOVÁ

Abstrakt: Pražští biskupové byli většinou pohřbíváni v kostelech postupně přestavovaných, ale nacházejících se na téměř stejném místě – v rotundě, bazilice a katedrále sv. Víta na Pražském hradě. V roce 1374 jejich ostatky z baziliky do nově stavěné katedrály přenesl kronikář a kapitulní děkan Beneš Krabice z Weitmile. V roce 1928 byla místa posledního odpočinku pražských biskupů otevřena a jejich obsah vyzvednut. Krátce nato byly ostatky vráceny zpět, pohřební výbavy se od té doby staly součástí sbírek Pražského hradu. Biskup Mikuláš z Riesenburgu zemřel v roce 1258 a byl pohřben do baziliky sv. Víta. Jeho pohřební výbavu tvořilo: olověná destička s nápisem +NICOLAUS+ z roku 1374, zbytky kožených bot, zbytky punčochy a zbytky další tkaniny. Průzkum prvních tří předmětů již byl publikován, proto se tento článek soustředí na zbytky druhé tkaniny. Jedná se o hedvábnou, geometricky zdobenou látku dnes hnědé barvy a ve fragmentárním stavu. Byla utkána vazbou plátňovou s kosočtverečnou sítí tvořenou flotváním každého lichého útku (liseré), tyto útky flotují nad 3–13 osnovami. Na základě rozboru vazby a interpretace desény lze tkaninu určit jako španělský import. Kdysi tvořila součást biskupova roucha.

Klíčová slova: Biskup – pohřební vybavení – tkanina – kůže.

Funeral Equipment of the Prague Bishop

Abstract: The majority of Prague bishops were buried in churches reconstructed in the course of time, but found on sites that appear very close: in the rotunda, basilica and cathedral of St. Vitus at Prague Castle. In 1374, their remains were transferred from the basilica to a newly-built cathedral by Chapter Dean Beneš Krabice of Weitmile. In 1928, the resting places of Prague bishops were opened and their contents examined. They were placed back shortly afterwards, with funeral equipments becoming part of Prague Castle collections. Bishop Mikuláš of Riesenburg died in 1258 and was buried in the Basilica of St. Vitus. His funeral equipment consisted of a lead plate with the inscription +NICOLAUS+ from 1374, remnants of leather shoes, remnants of a hose and another fabric. As the research results of the first three items have already been published, the article focuses upon the remains of the second fabric. This (now) brown silk fabric with a geometrical pattern has been preserved in several pieces. It was made in plain weave with a diamond network created by the floating technique of each odd weft (liseré), with the wefts floating over 3–13 warps. On the basis of the weave analysis and the interpretation of the pattern, the fabric has been defined as a Spanish import that once formed a part of the bishop's attire.

Key words: Bishop – funeral equipment – fabric – leather.

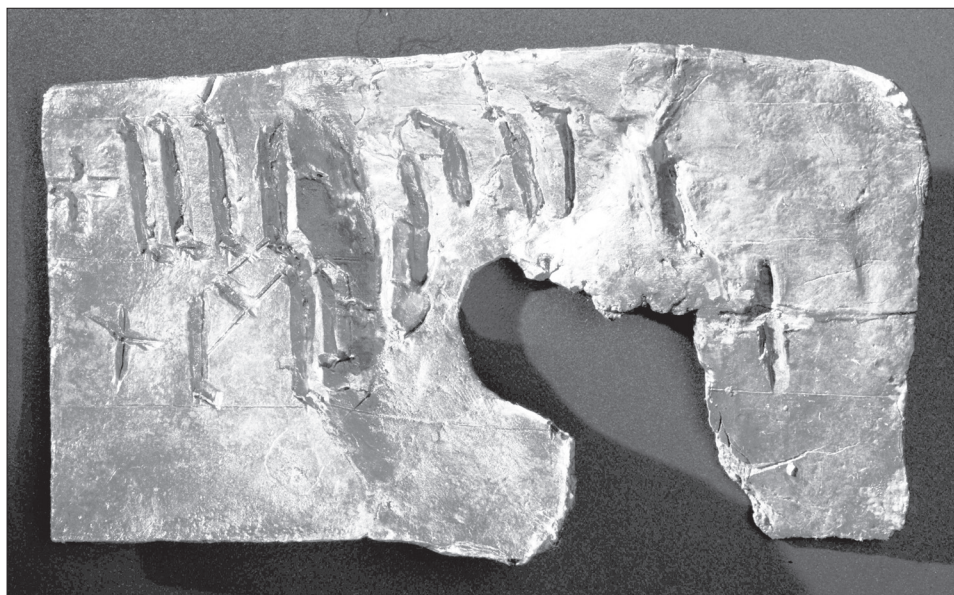
Pražští biskupové byli většinou pohřbíváni v kostelech postupně přestavovaných, ale nacházejících se na téměř stejném místě – v rotundě, bazilice a katedrále sv. Víta na Pražském hradě. V roce 1374 jejich ostatky z baziliky do nově stavěné katedrály přenesl kronikář a kapitulní děkan Beneš Krabice z Weitmile, který tuto událost popsal ve své kronice. Zmínil se, že mnohé ostatky byly tehdy již roztroušeny, a proto si někdy nebyl jist, komu náležejí. Těla biskupů nově uložil do hrobů v chóru za oltářem sv. Víta a označil nápisovými destičkami (obr. 1). V roce 1928 byla místa posledního odpočinku pražských biskupů otevřena a jejich obsah vyzvednut. Krátce nato byly ostatky vráceny zpět, pohřební výbavy se od té doby staly součástí sbírek Pražského hradu, chrámového pokladu (Bravermanová 2004, 599–615).

Biskup Mikuláš z Riesenburgu (z Újezda) byl konsekrován v Římě v roce 1240. Úřad pražského biskupa zastával od roku 1241. Zemřel v roce 1258 a byl pohřben do baziliky sv. Víta. Zde byl jeho hrob zřejmě označen, neboť Beneš Krabice při přenosu ostatků z baziliky do katedrály nepochyboval o jejich autenticitě. Tato skutečnost se posléze stala určující při průzkumu pohřební výbavy. Kamil Hilbert, který se v roce 1928 osobně účastnil otevírání hrobu, nález popsal takto: „dva pontifikální střevíce zlatem vyšívané a zbytky látek, jen horní část lebky a zetlelé kosti, tkanice, destička...“ (Hilbert 1928a, b). Předměty byly, kromě obuvi, nedávno konzervovány – destička Alenou Havlínovou a Alenou Šilhovou (Havlínová–Šilhouvá 2006), první tkanina – zbytky punčochy – Angelikou Sliwkou (Bravermanová 2004, 599–613, především 605–610; Sliwka 2004) a druhá tkanina – zbytky dalšího typu oděni – Romanou Kloudovou (Kloudová 2005).



Obr. 1. Pohled na náhrobní desky pražských biskupů v chóru katedrály sv. Víta. Foto J. Gloc.

Abb. 1. Blick auf die Grabplatten der Prager Bischöfe im Chor des St.-Veits-Doms. Foto J. Gloc.



Obr. 2. Nápisová destička. Foto J. Gloc.

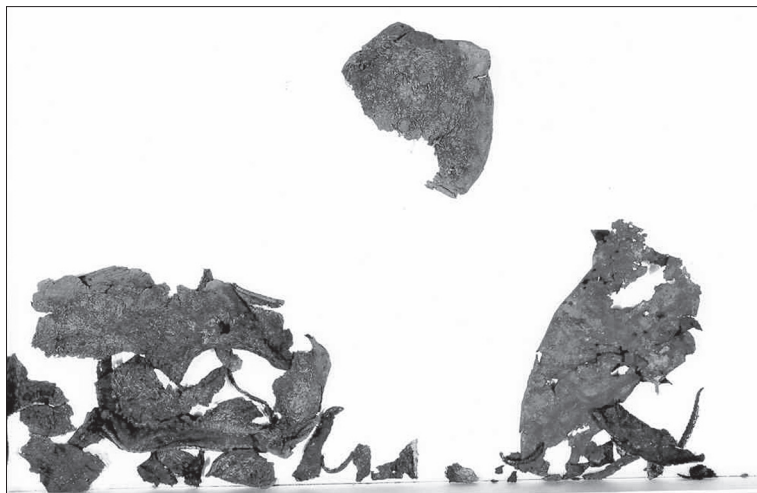
Abb. 2. Tafel mit Aufschrift. Foto J. Gloc.

Olověná destička byla značně zkorodovaná, ze špatně čitelných písmen vysvítá nápis +NICOLAUS+ (obr. 2). O způsobu, jakým byla zhotovena, vypovídá průzkum nejenom této destičky, ale i ostatních, neboť všechny byly pořízeny ve stejnou dobu: z většího olověného plechu byly vyřezány jednotlivé obdélné tvary tak, že jedna destička navazovala na druhou. Mezi jednotlivými oddělovujícími řezy však nebyla vždy dodržena stejná vzdálenost,

a proto destičky mají různé rozměry. Na závěr byla na plochy pomocí raznic s jednotlivými písmeny vyražena jména jednotlivých biskupů (Havlinová–Šilhová 2006).

Kožené boty biskupa Mikuláše se nacházejí v několika fragmentech (obr. 3). Na některých z nich jsou zbytky výšivky dnes hnědou nití (původně částečně zlatou), vzor je nečitelný (postava lva?). Boty měly kdysi podšívku. Zřejmě byly zhotoveny v Čechách, kovová nit byla importem.

Biskupské boty pocházejí z obuvi – sandálů –, nošených ve 4. století v Římě senátory. Jejich církevní využití je doloženo od 6. století, zpočátku patřilo pouze k výsadám papeže a římských kleriků. Povolení nosit liturgické střevíce brzy dostali i někteří jáhni, od 8. století biskupové, opati a někteří kněží v celé Evropě. Bylo jim to umožněno zvláštním privilegiem. Právo ale nejvíce přináleželo biskupům. Lze to odvodit od ustanovení, že biskup jako nosi-



Obr. 3. Pohled na dochované fragmenty bot. Foto J. Gloc.

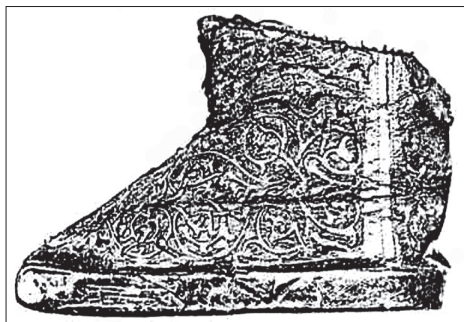
Abb. 3. Blick auf die erhaltenen Schuhfragmente. Foto J. Gloc.

tel evangelia musel být schopen se rychle dostavit tam, kde bylo potřeba šířit a upevňovat křesťanství.

Podle tvaru lze liturgickou obuv rozdělit do tří typů. Pontifikální boty biskupa Mikuláše patří ke třetímu, nejmladšímu. Boty tohoto typu sahaly až ke kotníkům. Jazyk a řemínky zmizely, vepředu byl pouze krátký výřez, který měl usnadnit oblékání. Podobná pontifikální obuv z doby okolo roku 1200 patřila například arcibiskupu Hubertu Walteru z Cantenbury (Cantenbury, katedrála), ze 13. století potom papeži Silvestru I. (Řím, kostel S. Martino ai Monti), biskupu Pelagiovii II. (Rivadeo, Španělské museum starožitností), sv. Edmundu z Cantenbury (Sens, katedrála) nebo se nacházejí v Castel S. Elia u Nepi (Castel S. Elia u Nepi, poklad parament, obr. 4; o liturgických střevících více Bravermanová–Otavská 2003, 503–524, především 511; Strettiová 1956, 194).

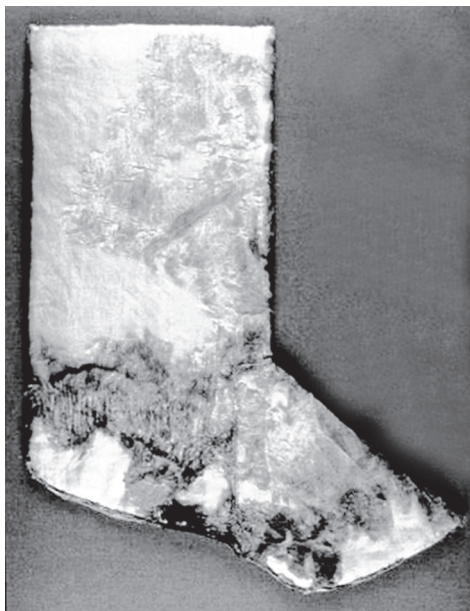
První tkanina vyzvednutá z hrobu biskupa Mikuláše má dnes béžovou barvu, je hedvábná a nevrzovaná, tkaná plátňovou vazbou. Byla z ní ušita pontifikální punčocha, složená ze dvou částí – holenní se zaříznutou patou a svršku s nártem. Neznáme její původní délku, neboť horní část chybí (obr. 5). Také se nedochovala druhá z páru.

Pontifikální punčochy tvoří spolu se střevíci církevní oděni nohou, od 6. století obojí patřilo k mešnímu ornátu. Jejich postupné užívání klérem je obdobné jako u střeviců, právo nosit pontifikální punčochy nejvíce náleželo biskupům. Punčochy byly ztotožňovány se symbolem boží ochrany. Původně byly zhotovovány ze lnu, zhruba od 10. století i z hedvábí. Ve středověku se objevují též pletené punčochy. Zpočátku se nosily bílé, až ve 13. století se jejich barva začala řídit ustanoveními o církevních barvách.



Obr. 4. Dochovaná podobná pontifikální bota v Castel S. Elia u Nepi. Převzato z Braun 1964, 109, obr. 198.

Abb. 4. Erhaltener, ähnlicher Pontifikalschuh in Castel S. Elia bei Nepi. Übernommen aus Braun 1964, 109, Abb. 198.



Obr. 5. Punčocha po konzervování. Foto J. Gloc.

Abb. 5. Strumpf nach Konservierung. Foto J. Gloc.

Punčocha z hrobu biskupa Mikuláše byla ušita pravděpodobně v Čechách, avšak z dovezené tkaniny z Byzance, Předního východu nebo Španělska. Ve světě se z tohoto období zachovalo jenom velmi málo analogií – například tři punčochy z doby okolo roku 1100 a z 12. století připisované sv. Desideriovi a sv. Germanovi (Delemont, kostel sv. Marcela), punčochy nalezené v hrobu papeže Klementa II. z 1. poloviny 11. století (Bamberk, dóm) anebo punčochy vyzvednuté z hrobu arcibiskupa Huberta Walthera v katedrále v Canterbury z doby okolo roku 1200 (Cantenbury, pokladnice). Pontifikální punčochy byly také vyzvednuty z hrobu biskupa Bernarda († 1240) v katedrále sv. Víta (Bravermanová 2004, 605–610; Sliwka 2004).

Druhou látkou z hrobu biskupa Mikuláše je hedvábná, geometricky zdobená tkanina dnes hnědé barvy, která se dochovala ve dvou fragmentech. Tato látka, na rozdíl od výše zmíněných památek, jejichž průzkum již byl publikován, prošla textilně technologickým rozbořem až nedávno. Proto jí bude věnována větší pozornost.

Textilie byla v roce 1985 restaurována ve Státních restaurátorských ateliérech, výsledkem tohoto zásahu je oddělení kdysi spojených fragmentů, poměrně značný úbytek materiálu a další zkrěhnutí vláken. V roce 2005 byla tkanina pozorována pod mikroskopem. Usoudilo se, že vzhledem k jejímu stavu jí není možné čistit mokrou ani suchou cestou, a proto byla pouze uložena na desce z tropického netečného dřeva, potaženého měkkou bavlněnou tkaninou a šedočernou látkou. Část původního tvaru před restaurováním ve Státních restaurátorských ateliérech byla naznačena obarvenou krepelínou a na ní byly fragmenty narovnány. Nakonec byla deska překryta sklem.

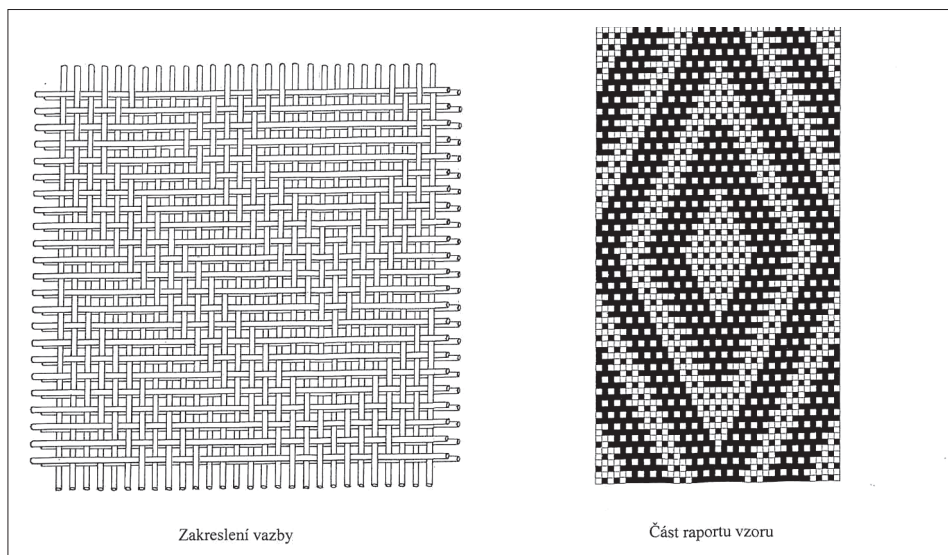
Rozbor vazby:

Technická definice vazby:

Vazba plátňová s kosočtverečnou sítí tvořenou flotováním (vznášením se) každého lichého útku (liseré), tyto útky flotují nad 3–13 osnovami (obr. 6).

Osnova

- materiál – hedvábí, zákrut Z, dnes světle hnědé
- hustota osnovních nití: první fragment 25–29/ druhý fragment 26–30, nejčastěji 28/27 nití/cm



Obr. 6. Rozkres vazby tkaniny z hrobu biskupa Mikuláše. Zakreslila R. Koudová.

Abb. 6. Zeichnung der Bindung des Gewebes aus dem Grab von Bischof Nikolaus. Zeichnung R. Koudová.

Útek

- materiál – hedvábí bez viditelného zákrutu, dnes světle hnědé
- hustota útkových nití první fragment – 21–24/ druhý fragment 19–21, nejčastěji 22/19 nití/cm

Pevný okraj

- nedochoval se
- celková šíře tkaniny neznámá

Raport

- kosočtverce o výšce cca 13–15 mm a šířce 10–12 mm tvoří raport vzoru o výšce 18 mm a šířce 57 mm

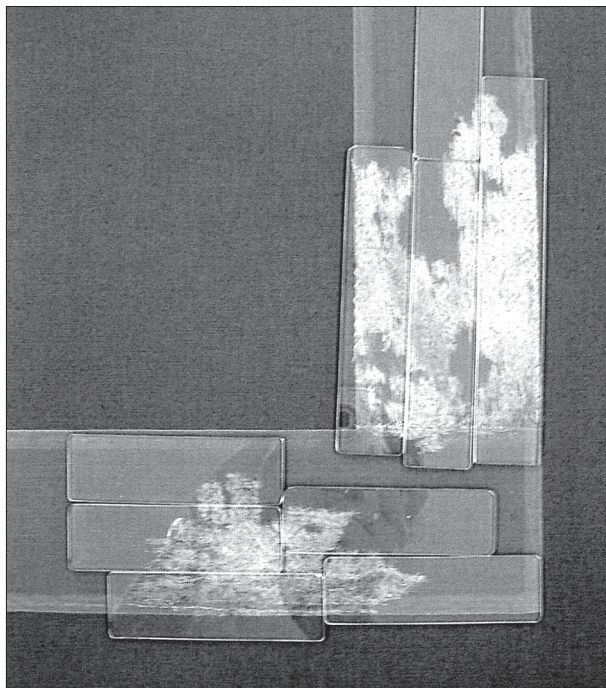
Stehy

- hedvábí, mírný zákrut Z, dnes světle hnědé barvy, zdvojená, montáž S

Látka se dochovala ve dvou fragmentech, první má výšku 9,5 cm a šířku 18 cm, druhý výšku 7 cm a šířku 14,5 cm. První fragment je v horní i dolní části a na straně směrem k části druhého založen do rubu a sešit obnitkovacím stehem. Druhý fragment, v jehož horní části je zatkávkva, je v dolní části opět založen do rubu a sešit předním stehem. Je zřejmé, že oba díly kdysi patřily k sobě a byly sesazeny směrem do pravého úhlu (Kloudová 2005, obr. 7).

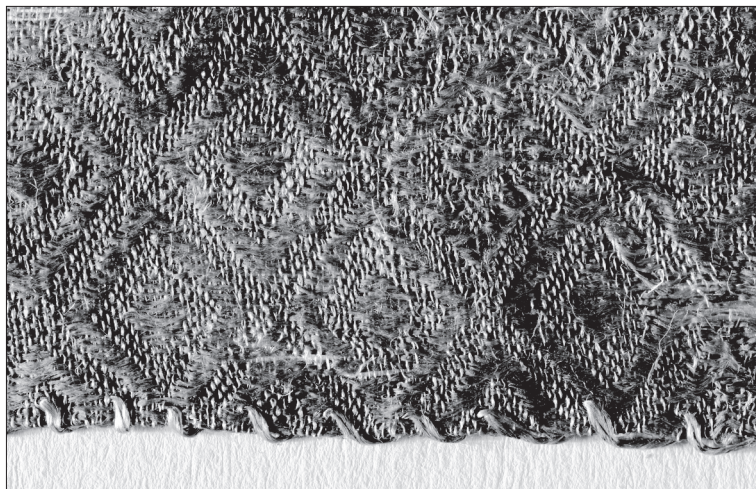
Vzor látky je drobný a geometrický, plocha je rozdělena do kosočtverečné sítě (obr. 8). V každém kosočtverci se nachází ještě jeden menší. Vazba a desén zařazují tkaninu z hrobu pražského biskupa Mikuláše jako látku španělské provenience.

Produkcí hedvábných látek do Španělska přinesli po záboru této země Arabové. Od 9. století se postupně stala centrem textilní výroby města Kordóba, Granada a především Almeira. Typické byly především tkaniny zvané tiráz – jemné roušky s bordurami zhotovenými gobelínovým stehem barevnými i kovovými nitěmi, často s arabskými nápisy. Jiné látky byly zhotoveny pouze gobelínovým stehem. Postupně se škála technik rozšiřovala a začaly se tkát i samita a lampasy s velkým vzorem, často sestávajícím z kruhových medailonů vyplněných motivem jednoho zvířete nebo dvojicí zvířat s hlavami obrácenými k sobě. Někdy jsou zvířata (hlavně orli) komponována pouze volně v ploše anebo naopak umístěna do sítě z rovných



Obr. 7. Tkanina po konzervování položená na desku. Foto J. Gloc.

Abb. 7. Das auf einer Platte ausgelegte Gewebe nach Konservierung. Foto J. Gloc.



Obr. 8. Detail tkaniny. Foto J. Gloc.

Abb. 8. Gewebedetail. Foto J. Gloc.

linií. Oblíbený byl i motiv, kdy zvířata byla seřazena kolem kandelábrovitě pojatého stromu. Pokračují nápisy. Ve 13. století zesílil vliv drobných, hlavně geometrických islámských motivů, které bývaly sekupovány do horizontálních a vertikálních pásů. Oblíbené byly i heraldické vzory. Z dalších druhů textilií si jmenujme borty – oblíbené byly zhotovovány na destičkách – a pleteninu. Uplatňovaly se nejen výrazně barevné nitě, ale i kovové, jejichž duše byla většinou hedvábná. Vedle celohedvábných tkanin existovaly též látky s použitím lněných

a bavlněných nití. Množství tehdejší španělské produkce šlo na import (např. Geijer 1979, 136–138; May 1957, 1–118; von Wilckens 1991, 52–57, 74–75, 105–110).

Téměř všechny druhy látek a vzorů z této doby jsou zastoupeny v unikátní kolekci rouch a dalších doplňků z královského pohřebiště panovníků Leonu a Kastílie v klášteře Santa Mariá la Real de las Huelgas v Burgosu, datované mezi léta 1181–1375 (Herrero-Carretero 1988; Gomez-Moreno 1946; Shepherd 1951, 3–26; Vestiduras ricas 2005).

Od 2. poloviny 12. století po celé 13. století se pro Španělsko staly charakteristickými i oboustranné látky s drobnými a neustále se opakujícími geometrickými motivy – především kosočtverci, dále potom malými disky nebo tečkami, s jedním systémem jemných osnov a lesklých útků bez viditelného zákrutu. Někdy byly do plochy pravidelně vetkány i další ornamenty, zpravidla heraldické, zvířecí, rostlinné, geometrické nebo i abstraktní. Velká část těchto tkanin se dochovala jako obaly na relikvie anebo z nich byla ušita církevní roucha. Látky byly tkány především dvojím způsobem.

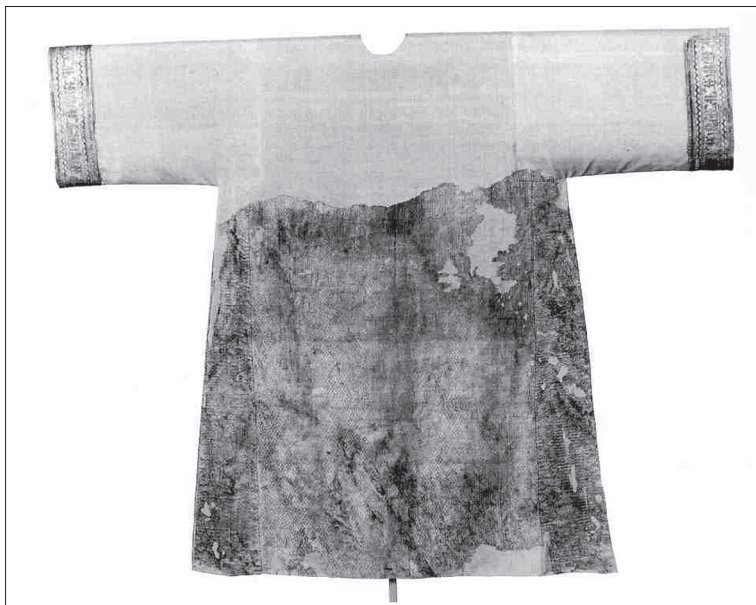
Hlavně to bylo vazbou keprovou a jejich odvozenin, lomeného a křížového kepru. U takto tkaných látek právě kepr způsobil, že textilie se vyznačovala výraznou strukturou šikmých linií. Toho si povšimnuli i ti, kteří ve středověku, především v Anglii a Francii, sepisovali inventáře a další dokumenty. Látky označovali termíny „*pannus de Areste*“, „*drap d'areste*“ atd. Výskyt těchto názvů se v písemných materiálech objevil na začátku 13. století, kulminoval v 2. polovině 13. století a ustoupil na konci 13. století. Postupně vznikl názor, že se jednalo o látky zhotovované ve francouzském Arrasu. První, kdo upozornil na omyl a vysvětlil podstatu termínu, a to, že v latině „*arista*“ bylo používáno i ve smyslu rybí kosti – tedy charakteristického vzhledu lomeného a křížového kepru, byl textilní historik Donald King (King 1968, 27–29).¹ Od té doby vzniklo několik zásadních prací, pojednávajících hlavně o technické podstatě tkanin (především Desrosier–Vial–De Jonghe 1989, 199–223; Desrosiers–Bedat 1992, 91–100).

Ve světových sbírkách se nachází poměrně značné množství těchto látek, například na již zmíněném pohřebišti v Burgosu z rakví Alfonse VIII. († 1214), Eleonory Plantagnetové († 1214) či Marie de Almenar († 1200, např. May 1957, 87–91), ve sbírkách nadace W. Abegga ve švýcarském Riggisbergu (Otavský–Salím 1995, 171–178), či jako součást klenotnic ve švýcarských kostelích a kláštorech (Schmedding 1978, 42–45, 187–188). I do Čech se tato tkanina dostala. Tvořila vyložení vnitřku cestovní truhly, v níž byly zřejmě z jižní Itálie na Pražský hrad přivezeny ostatky knížete Konráda II. Oty († 1191; Bravermanová–Otavská 2000, 409–435).²

Druhým způsobem, jak mohly být látky drobnými a neustále se opakujícími geometrickými motivy utkány, bylo vazbou plátnovou s efektem liseré útku. Touto vazbou byla například utkána látka uchovávaná v nadaci W. Abegga (Otavský–Salím 1995, 206–207), látka z kostela sv. Michala v Beromünster (Schmedding 1978, 43) anebo tkanina, z níž byla ušita pohřební tunicella a dalmatika biskupa Petra z Urgu († 1293; Barcelona, Museu Tèxtil i d'Indumentària, dochovala se i kasule s drobným geometrickým motivem tkaná vazbou keprovou; Flury-Lemberg–Illek 1995, 118–139, 230–231, obr. 9). Takto byla také zhotovena textilie z hrobu biskupa Mikuláše.

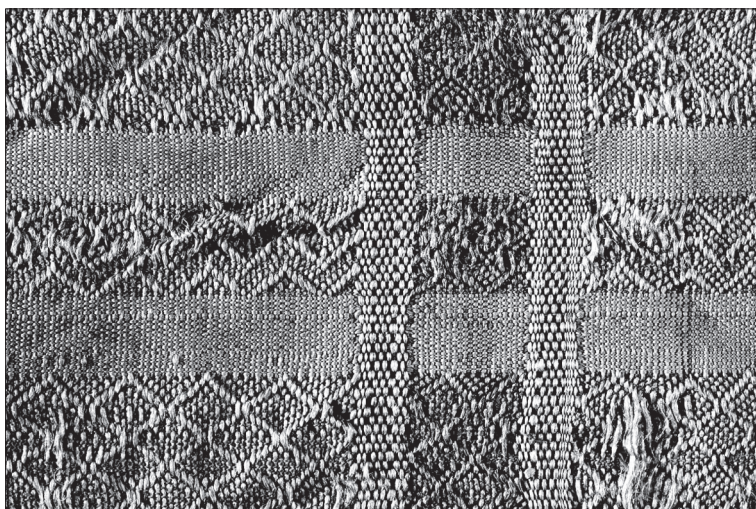
Někdy byly na jedné tkanině obě výše uvedené vazby kombinovány, například plocha s drobnými a neustále se opakujícími kosočtverci a vetkanými ptáky byla utkána ve vazbě keprové a horizontální pásy, ozdobené spirálovitým motivem a pseudoarabským nápisem, ve vazbě plátnové s liseré útkem. Takováto látka se nachází v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Berlíně (von Wilckens 1992, 68–69).

Další tkaninu, kterou je možné zařadit do tohoto okruhu, je látka – součást kolekce pohřebních textilií –, vyjmutá z královské hrobky v katedrále sv. Víta na Pražském hradě (není však zřejmé, z které rakve pochází; obecně o tomto problému Bravermanová–Lutovský 2001, 39–6, 179–23). Textilie nebyla dosud podrobněji prozkoumána, geometrický vzor je tvořen střídáním vazby plátnové a keprové a použitím kontrastních barev útkových nití. Předběžnou analogií je například látka z Victoria and Albert muzea v Lonýně (Desrosiers–Bedat 1992, 202, 212, obr. 3, obr. 10).



Obr. 9. Dalmatika Petra z Urgu. Převzato z Flury-Lemberg-Illek 1995, 138.

Abb. 9. Dalmatika von Pedro de Urg. Übernommen aus Flury-Lemberg-Illek 1995, 138.



Obr. 10. Geometricky zdobená látka z královské hrobky. Foto J. Gloc.

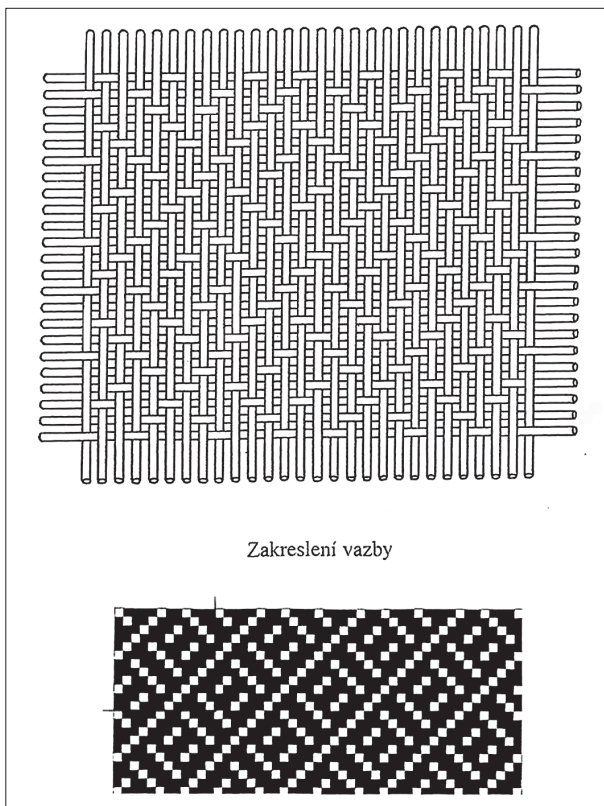
Abb.10. Geometrisch verzierter Stoff aus dem Königsgrab. Foto J. Gloc.

Drobný, neustále se opakující geometrický vzor, mohl v ojedinělých případech být utkán i složitější vazbou, především to bylo tzv. samitum – například jedna z tkanin uložená v nadaci W. Abegga (Otavský-Salím 1995, 208–209).

Tkanina z hrobu biskupa Mikuláše se dochovala ve dvou poškozených fragmentech. První z nich je v horní i dolní části založen do rubu, druhý pouze v dolní části. Zahnutí jsou k sobě přišita. Je zřejmé, že oba díly kdysi patřily k sobě a byly sesazeny do pravého úhlu. Zřejmě tedy byly částí některého z biskupových rouch – tunicelly, dalmatiky nebo kasule, tak jak je tomu například v případě výše zmíněných církevních oděvů Petra z Urgu. Podle dochovaného způsobu zahnutí a sešití látky by se spíše nabízela interpretace, že se jednalo o lemy



Obr. 11. Románská truhla. Foto J. Gloc.
Abb. 11. Romanische Lade. Foto J. Gloc.



Obr. 12. Rozkres vazby látky, která tvořila vyložení románské truhly. Zakreslila R. Koudová.
Abb. 12. Zeichnung der Bindung des Stoffes, mit dem die romanische Lade ausgefüttert war. Zeichnung R. Koudová.

na kasuli či dalmatice. Lemy však bývaly z těžších látek, zdobených výšivkou a nášivkami, nebo z tkaných či na destičkách zhotovených bort, než z tak jemné tkaniny, jako se nalezla v hrobě biskupa Mikuláše. Tuto skutečnost dokumentuje například pohřební dalmatika Petra z Urgu, která je z technicky stejné tkaniny, jako zbytek oděvu biskupa Mikuláše, její lemy jsou však z tzv. samita, tedy těžší látky. Velká fragmentárnost zbytků španělské tkaniny z Mikulášova hrobu však nedovoluje bližší interpretaci.

Pohřební výbava biskupa Mikuláše je dnes poničená a dochovala se jenom částečně. Přesto však připomene, že biskupovo odění bylo na poslední cestu ušito z drahocenných a dovezených látek, především ze Španělska,³ a odpovídalo liturgickým předpisům.

Poznámky

1 I v Čechách se v soudobých písemných pramenech tento výraz v různých obdobích nachází, především ve formě harass. Též zde došlo k interpretaci, že se jednalo o látky z francouzského Arrasu (Zibrť 1892, 223; Moravcová 1972, 155).

K podobnému omylu došlo i při interpretaci středověkého názvu tkanin tzv. draps d'Ache (de acis, di accia...), který byl v Čechách dokonce vysvětlován tak, že šlo o textilie utkané v Cáchách. Jednalo se však o hedvábné látky s některými osnovami a útky ze lnu (accia v italštině znamená hrubší niť ze lnu a konopí; základní práce King 1968, 27–29; více viz Bravermanová–Kloudová–Vrabcová 2002, 659–660).

2 V královské hrobce v katedrále sv. Víta se kdysi nacházela truhla, v 19. století předaná do Národního muzea (obr. 11). Cestovní kufř byl zhotoven z cizokrajného dřeva, potaženého jemnou barvenou kůží, pobitý cínovanými hřebíčky tvořícími dekorativní obrazce. Truhla byla nedávno D. Stehlíkovou interpretována jako předmět pocházející z 2. poloviny 12. až 13. století ze sikuloarabských dílen. V truhle se kdysi zřejmě nacházely ostatky a tkanina, tzv. samitum, zdobená velkým medailónem s ptáky podél stromu života, též zhotovená v jižní Evropě v 2. polovině 12. století. Dnes je součástí sbírek Pražského hradu. Na základě rozboru písemných pramenů byl celý soubor nově interpretován, dnes je připsán českému knížeti Konrádu II. Otovi. Panovník zemřel v roce 1191 u Neapole a jeho kosti, zřejmě v truhle a obalené tkaninou s medailóny, byly dopraveny do Prahy. Truhla i tkanina jsou vzácnými doklady importů v době románské z jižních částí Evropy (Bravermanová–Otavská 2000, 409–435).

Truhla byla uvnitř vyložená tkaninou, dnes dochovanou jenom částečně, která byla ke dřevu přichycena damarovou pryskyřicí (rozbor provedla I. Kopecká z technické laboratoře NPÚ). Její textilně technologický rozbor byl proveden až nyní.

Rozbor vazby (Kloudová 2004)

Technická definice vazby

Fantazijní keprová vazba (kombinace několika keprových vazeb) tvořící kosočtverečnou síť, kdy některé vazné body nejsou realizovány. Střída vazby je 12 osnovních a 12 útkových vazných bodů (obr. 12).

Osnova – materiál – len, zákрут Z, dnes hnědočervené barvy

– hustota osnovních nití: 23 nití/cm

Útek – materiál – bavlna, bez viditelného zákřutu, dnes hnědočervené barvy

– hustota útkových nití: 13 nití/cm

Pevný okraj – nedochoval se

– celková šíře tkaniny neznámá

Raport – o výšce 2 cm a šířce 2 cm

Látka byla zhotovena ze lněných a bavlněných nití. Len patřil od pravěku k nejméně rozšířenému textilnímu materiálu, jeho produkce jde od Asie, severní Afriky po celou Evropu. Bavlna se v raném středověku pěstovala v Černého moře, v Arménii, Mezopotámii a Sýrii. Arabové ji přinesli na Krétu, Kypr, Balkán, severní Afriku, na Sicílii a do Španělska. Ve 12. století se rozšířila i do severní Itálie (např. Geijer 1979, 10–11; May 1957, 11; Mazzaoui 1981, 7–154; von Wilckens 1991, 90–91). Z výše uvedených skutečností, založených na výsledku rozboru materiálu a vazby, tedy vyplývá, že tkanina, která tvořila vyložení románské truhly, je také románská, a že od počátku tvořila součást úpravy truhly. Za místo jejího původu můžeme označit jižní Evropu či severní Afriku – pravděpodobně Španělsko, Egypt nebo Sicílii. Tím, že byla utkána ze lněných a bavlněných nití, patřila kvalitou spíše mezi lacinější a užitkovější textilie a její použití tak odpovídá jejímu charakteru.

3 V textilních sbírkách Pražského hradu se z tohoto období nachází více tkanin, které byly zřejmě zhotoveny ve Španělsku. Vedle dvou výše uvedených látek, první z královské hrobky a druhé jako součásti románské truhly, je to také jedna ze dvou tkanin (tzv. samitum), vyzvednutých z tumbly Přemysla Otakara II., zdobená lvy u kandelábrovitě pojatých stromů. Polohedvábná tkanina s některými osnovami a útky ze lnu (částečně též pozlacenými) byla utkána ve Španělsku (Itálii?) v 2. polovině 13. století (Bravermanová–Kloudová–Vrabcová 2002, 649–668). Dále je to rouška, vyzvednutá ze společného hrobu Rudolfa I. Habsburského zv. Kaše a jeho strýce Rudolfa Habsburského v katedrále sv. Víta. Hedvábná látka (tzv. samitum) španělského původu z 2. poloviny 13. století byla zdobena pravidelnými řadami opakujících se kosočtvců vyplněných dvojicí k sobě obrácených ptáků a šestihranů s figurou lva (Bažantová–Braver-

manová–Kobrlová–Samohýlová–Wasserbauer 1993, 359–377; Bravermanová 1997, 67–84). Naposledy je to tkanina, z níž byla pořízena kasule a štola (manipul je dnes v Národním muzeu), kdysi považovaná za autentickou památku po sv. Václavu. Tmavočervený ornát je ušit z hedvábné látky vytkané zlatou nití do motivů drobných geometrických tvarů, jejichž základem jsou hvězdy a kvadriloby. Tkanina byla zhotovená někdy na konci 13. století ve Španělsku nebo v Egyptě (Bravermanová 2005, 118). V souvislosti s postupným zpracováním hradního fondu bude možná tento výčet ještě rozšířen. Ze soudobých písemných pramenů však vyplývá, že importů látek ze Španělska se na našem území tehdy nacházelo více.

K tisku doporučil prof. PhDr. Petr Sommer, CSc.

Literatura

- BAŽANTOVÁ, N.–BRAVERMANOVÁ, M.–KOBRLOVÁ, J.–SAMOHÝLOVÁ, A.–WASSERBAUER, R., 1993: Textilie z hrobu Rudolfa I., českého krále, zv. Kaše, AH 18, 359–377.
- BRAUN, J., 1964: Die liturgische Gewandung im Occident und Orient nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik. Reprint Darmstadt. Podle Feiburg i. Br. 1907.
- BRAVERMANOVÁ, M., 1997: Pohřební oděv Rudolfa I. Habsburského, českého krále, zv. Kaše. Exkurs do módy začátku 14. století. In: Život v archeologii středověku, 67–84. Praha.
- 2004: Hroby pražských biskupů v katedrále sv. Víta na Pražském hradě. Předběžné sdělení, AH 29, 599–615.
- 2005: Historický textil na Pražském hradě, ZPP 65, 113–126.
- BRAVERMANOVÁ, M.–OTAVSKÁ, V., 2000: Románská tkanina z královské hrobky na Pražském hradě, AH 25, 405–428.
- BRAVERMANOVÁ, M.–LUTOVSKÝ, M., 2001: Hroby, hrobky a pohřebiště českých knížat a králů. Praha.
- BRAVERMANOVÁ, M.–KLOUDOVÁ, R.–VRABCOVÁ, A., 2002: Tkaniny z tumby Přemysla Otakara II., AH 27, 649–668.
- DESROSIERS, S.–VIAL, G.–DE JONGHE, D., 1989: Cloth of Aresta, A Preliminary Study of its Definition, Classification and Method of Weaving. In: Ancient and Medieval Textiles, Studies in honour of Donald King, Textile history 20, ed. Monnas, L.–Granger–Taylor, H., 199–223.
- DESROSIES, S.–BEDAT, I., 1992: Une soierie médiévale á grands losanges bicolores apparentée aux draps d'areste. In: Bulletin de liaison CIETA 70, 91–100.
- GEIJER, A., 1979: A history of textile art. London.
- GOMÉZ-MORENO, M., 1946: El panteón real de Las Huelgas de Burgos. Madrid.
- HAVLÍNOVÁ, A.–ŠILHOVÁ, A., 2006: Nápisové olovené destičky pražských biskup. Restaurátorská zpráva. Nепublikováno. Uloženo v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu pod inv. č. K 456–467.
- HERRERO-CARRETERO, C., 1988: Museo de Telas Medievales Monasteria de Santa María la Real de Huelgas. Madrid.
- HILBERT, K., 1928a: Stavební deník. Nепublikováno. Uloženo v Archivu Pražského hradu.
- 1928b: Hroby biskupů v domě Sv. Víta na hradě pražském. Nепublikováno. Uloženo v Archivu Pražského hradu.
- FLURY-LEMBERG, M.–ILLEK, G., 1995: Der Grabornat des Bischofs Pere d'Urg. In: Riggisberger Berichte 3. Spuren kostbarer Gewebe, Abegg-Stiftung, Riggisberg, 118–155, 230–231.
- KING, D., 1968: Two medieval textile terms: “draps d'ache”, “draps de l'arrest”. In: Bulletin de Liaison du CIETA 27, 26–29.
- KLOUDOVÁ, R., 2004: Tkanina z románské truhly. Rozbor vazby. Nепublikováno. Uloženo v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu pod inv. č. PHA 95.
- 2005: Konzervátorská zpráva k textilním fragmentům z hrobu biskupa Mikuláše. Nепublikováno. Uloženo v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu pod inv. č. K 452.
- MAY, F. L., 1957: Silk Textiles of Spain. New York.
- MAZZAOUI, M. F., 1981: The Italian Cotton Industry in the Later Middle Ages 1100–1600. Cambridge.
- MORAVCOVÁ, M., 1972: Hedvábné látky v českých pramenech, Národopisný věstník československý VII, 1–2, 131–161.
- OTAVSKÝ, K.–SALÍM, M. A. M., 1995: Mittelalterliche Textilien I. Aegypten, Persien und Mesopotamien. Spanien und Nordafrika. Bern, Abegg-Stiftung.
- SHEPHERD, D., 1951: The Textiles from Las Huelgas de Burgos. In: Bulletin of the Needle and Bobbin Club XXXV, 3–26.
- SCHMEDDING, B., 1978: Mittelalterliche Textilien in Kirchen und Klöstern der Schweiz. Bern, Abegg-Stiftung.
- SLIWKA, A., 2002: Die Konservierungsbericht. Nепublikováno. Uloženo v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu pod inv. č. K 452.

- 2004: Die Konservierungsbericht. Nepublikováno. Uloženo v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu pod inv. č. K 435.
- STRETTIOVÁ, O., 1956: Pontifikální střevice románské doby. Umění věků (Sborník věnovaný k 70. narozeninám J. Cibulky), 192–195. Praha.
- VESTIDURAS RICAS, 2005: Vestiduras ricas. El Monasterio de las Huelgas y su época 1170–1340. Catálogo de la Exposición. Madrid.
- VON WILCKENS, L., 1991: Die textilen Künste. Von der Spätantike bis zum 1500. München.
- 1992: Mittelalterliche Seidenstoffe. Bestandskatalog XVIII des Kunstgewerbemuseums. Berlin.
- ZÍBRT, Č., 1892: Dějiny kroje v zemích českých. Praha.

Zusammenfassung

Die Grabausstattung des Prager Bischofs Nikolaus

Die Prager Bischöfe wurden meist in Kirchen begraben, die nach und nach umgebaut wurden, sich aber an fast der gleichen Stelle befanden, d.h. in der St.-Veits-Rotunde, der St.-Veits-Basilika und dem St.-Veits-Dom auf der Prager Burg. Im Jahre 1374 wurden ihre Gebeine von dem Chronisten und Kapiteldekan Benesch Krabice von Weitmühl aus der Basilika in den neu errichteten Dom überführt, der dieses Ereignis in seiner Chronik beschrieb. Er erwähnte, daß viele Gebeine damals bereits verstreut gewesen waren, weswegen er sich manchmal nicht sicher gewesen sei, wem sie gehörten. Die Leiber der Bischöfe bettete er wieder in die Gräber im Chor hinter dem St.-Veits-Altar und versah sie mit beschrifteten Tafeln. Im Jahre 1928 wurden die letzten Ruhestätten der Prager Bischöfe geöffnet und ihr Inhalt herausgenommen. Kurz darauf wurden die Gebeine wieder dorthin zurück gebettet, die Grabbeigaben wurden ab dem Zeitpunkt zum Bestandteil der Sammlungen der Prager Burg.

Bischof Nikolaus von Riesenburg wurde im Jahr 1240 in Rom konsekriert. Er starb 1258 und wurde in der St.-Veits-Basilika begraben. Dort wurde sein Grab offenbar gekennzeichnet, denn Benesch Krabice zweifelte bei der Überführung der Gebeine aus der Basilika in den Dom ihre Authentizität nicht an. Als die Gräber 1928 geöffnet und ihr Inhalt herausgenommen wurde, entnahm man aus der letzten Ruhestätte von Bischof Nikolaus eine Bleitafel mit der Aufschrift +NICOLAUS+ aus dem Jahr 1374, Überbleibsel von Lederschuhen, Strümpfen und eines weiteren Gewebes. Die Untersuchungen der ersten drei Objekte wurden bereits veröffentlicht, weshalb sich der vorliegende Artikel auf das letztgenannte Denkmal, auf die Reste des weiteren Gewebes konzentriert.

Der Stoff wurde 2005 untersucht und konserviert. Er ist aus Seide, geometrisch verziert und heute braunfärbend. Er wurde in Leinwandbindung mit rautenförmigem Netz gewebt, das durch Flottierung jedes ungeraden Schußfadens (Liseré) gebildet wurde, diese Schußfäden flottieren über 3–13 Kettfäden. Bindung und Design klassifizieren dieses Gewebe aus dem Grab des Prager Bischofs Nikolaus als Stoff spanischer Provenienz. Gerade für Spanien wurden ab der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts über das ganze 13. Jahrhundert hindurch auch beidseitige Stoffe mit kleinen und immer wieder sich wiederholenden geometrischen Motiven – vor allem Rauten, ferner dann kleinen Scheiben oder Punkten – mit einem System feiner Kettfäden und glänzenden Schußfäden ohne sichtbare Drehung charakteristisch. Bisweilen wurden auch weitere Ornamente regelmäßig in die Fläche eingewebt, in der Regel heraldische, Tier- und Pflanzenmotive, geometrische und auch abstrakte. Ein großer Teil dieser Gewebe ist als Hülle für Reliquien erhalten geblieben, oder es wurden Kirchengewänder aus ihnen genäht. Die Stoffe wurden vor allem auf zwei Art und Weisen gewebt.

Hauptsächlich durch Körperbindung und ihre Ableitungen, Fischgrät- und Kreuzkörperbindung. Bei derart gewebten Stoffen bewirkte gerade die Körperbindung, daß sich die Textilie durch eine deutliche Struktur der Querlinien auszeichnete. Das wurde auch von denjenigen bemerkt, die im Mittelalter, vor allem in England und Frankreich, die Inventare und weitere Dokumente verfaßten. Sie bezeichneten die Stoffe mit Termini wie „pannus de areste“, „drap d'areste“ usw. Das Auftreten dieser Namen tauchte zu Beginn des 13. Jahrhunderts auf, kulminierte in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts und ging gegen Ende des 13. Jahrhunderts wieder zurück. Nach und nach kam die Meinung auf, daß es sich um Stoffe handele, die im französischen Arras gefertigt worden wären. Der erste, der auf den Irrtum aufmerksam machte und das Wesen des Terminus erklärte, und zwar, daß der Begriff „Arista“ im Lateinischen im Sinne von Fischgräten – d.h. das charakteristische Aussehen des Fischgrät- und Kreuzkörpers – benutzt wurde, war der Textilhistoriker Donald King.

In weltberühmten Sammlungen befindet sich eine relativ große Fülle dieser Stoffe, beispielsweise an der Grabesstätte in Burgos aus den Särgen von Alfons VIII. († 1214), Eleonora Plantagenet († 1214) oder Marie de Almenar († 1200), in den Sammlungen der W. Abegg-Stiftung im schweizerischen Riggisberg, bzw. als Bestandteil von Schatzkammern in Schweizer Kirchen und Klöstern. Auch nach Böhmen ist dieses Gewebe gelangt, es diente nämlich als Innenausfütterung der Reiselade, in welcher offensichtlich die Gebeine von Fürst Konrad II. Otto († 1191) von Süditalien auf die Prager Burg überführt worden waren. Diese Textilie war jedoch eher von Nutzcharakter, denn sie war aus Leinen- und Baumwollgarn gewebt worden.

Die zweite Art, wie Stoffe mit kleinen und sich laufend wiederholenden geometrischen Motiven haben

gewebt werden können, war die Leinenbindung mit dem Effekt eines Liseré-Schußgarns. Diese Bindung lag beispielsweise bei den Stoffen vor, die sich in der W. Abegg-Stiftung oder in der Michaelskirche in Beromünster befanden, bzw. auch bei dem Stoff, aus dem die Grabtunicella und Dalmatika von Bischof Pedro de Urg († 1293, Barcelona, Museu Tèxtil i d'Indumentària) genäht worden war. Auf gleiche Weise wurde auch die Textilie aus dem Grab von Bischof Nikolaus gefertigt.

Bisweilen wurden beide oben erwähnten Bindungen bei einem Gewebe kombiniert, so bestand beispielsweise die Fläche mit kleinen und immer wieder sich wiederholenden Rauten und eingewebten Vögeln aus einer Köperbindung, und die horizontalen, mit spiralförmigem Motiv und pseudoarabischer Aufschrift verzierten Streifen aus Leinenbindung mit Liseré-Schußgarn. Ein solcher Stoff wird im Kunstgewerbemuseum in Berlin aufbewahrt. Ein weiteres Gewebe, das diesem Umkreis zugeordnet werden kann, ist Teil der Grabtextilien, die aus den Königsgräbern des St.-Veits-Domes auf der Prager Burg herausgenommen wurden. Das Textilstück wurde bisher noch nicht detaillierter untersucht, das geometrische Muster wird durch abwechselnde Leinen- und Köperbindung sowie durch Verwendung von Schußfäden in Kontrastfarben gebildet. Eine vorläufige Analogie dazu stellt beispielsweise ein Stoff aus dem Viktoria und Albert Museums in London dar.

Das Gewebe aus dem Grab von Bischof Nikolaus liegt in zwei beschädigten Fragmenten vor. Das erste von ihnen mit einer Länge von 9,5 cm und einer Breite von 18 cm ist im oberen und unteren Teil mit der Kehrseite eingesäumt, das zweite mit einer Länge von 7 cm und einer Breite von 14,5 cm nur im unteren Teil. Die Umschläge sind aneinander angenäht. Es ist offensichtlich, daß beide Teile irgendwann zueinander gehörten und rechtwinklig abgesetzt waren. Folglich waren sie offenbar Teile eines der bischöflichen Gewänder, einer Tunicella, Dalmatika oder Casula, so wie es beispielsweise bei den oben erwähnten Kirchengewändern von Pedro de Urg der Fall war. Gemäß der erhaltenen Art und Weise wie der Stoff umgeschlagen und zusammengenäht ist, würde sich eher die Interpretation anbieten, daß es sich um Säume an einer Casula oder Dalmatika handelte. Die Säume pflegten jedoch aus schwereren, mit Stickereien oder aufgenähten Ornamenten verzierten Stoffen, oder aus gewebten oder auf Platten gefertigten Borten als aus solch feinem Gewebe zu sein, wie es sich im Grab von Bischof Nikolaus befunden hat. Diese Tatsache wird beispielsweise durch die Grabdalmatika von Pedro de Urg dokumentiert, die technisch aus dem gleichen Gewebe ist, wie der Überrest der Kleidung von Bischof Nikolaus, deren Säume jedoch aus einem schwereren Stoff, aus sogenanntem Samit sind. Der große fragmentarische Charakter der Überreste des spanischen Gewebes aus Nikolaus' Grab erlaubt jedoch keine nähere Interpretation.

Die Grabausstattung von Bischof Nikolaus ist heute teilweise zerstört und nur fragmentarisch erhalten. Trotzdem sei jedoch daran erinnert, daß die Kleidung des Bischofs für die letzte Reise aus wertvollen und importierten Stoffen genäht worden war, die vor allem aus Spanien stammten und den liturgischen Vorschriften entsprachen.

Deutsch von Bernd Magar

